

Лілія Попова,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету
будівництва та архітектури

УДК 347.73 : 346

Класифікація фінансово-господарського контролю

Вступ. Реформи, які в останні роки проводяться в економіці та фінансових відносинах України, розвиток ділової ініціативи та підприємництва потребують докорінної перебудови управлінських функцій, у тому числі контрольних. Адже, для нормального функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, необхідно, щоб керівники, які приймають управлінське рішення, мали повну та достовірну інформацію про фінансово-майновий стан керованого об'єкта. Таку інформацію дає, в першу чергу, система фінансово-господарського контролю, що визначає актуальність досліджуваної теми.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Саме тому проблемним питанням розвитку фінансово-господарського контролю підприємницьких структур в нашій країні присвячені праці таких вчених як О. М. Бандурки, Ф. Ф. Бутинця, В. М. Гаращука, Ю. Б. Іванова, Є. В. Калюги, М. В. Куркіна, М. П. Кучерявенка, В. А. Лушкіна, В. Д. Понікарова, Л. А. Савченко та інших. Однак низка проблем, пов'язаних з розпо-

лом функцій між різноманітними органами фінансово-господарського контролю в сучасних умовах поки що залишаються недослідженими.

Завдання статті полягає у розгляді функцій різних органів фінансово-господарського контролю та окремим напрямкам підвищення ефективності їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Фінансово-господарський контроль має охоплювати всі напрямки діяльності суб'єктів підприємництва. А оскільки підприємницька діяльність в Україні є вельми різноманітною, це обумовлює широку класифікацію фінансово-господарського контролю за різними ознаками. Фундаментальні засади здійснення фінансового контролю закріплені в Конституції України [1] та в Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [2].

Складовими елементами фінансово-господарського контролю є контрольні перевірки, аудит, інспектування (ревізії), перевірки державних закупівель та судово-економічні експертизи, які досліджують один і той же предмет (фінансово-господарську

діяльність підприємницьких структур, установ та організацій), використовують ті ж самі контрольні прийоми та процедури. Всі ці контрольні заходи направлені на виявлення негативних явищ у фінансово-господарській діяльності з метою їх усунення та недопущення в майбутньому. Крім того, вони досліджують однакові джерела інформації (первинні облікові документи, реєстри податкового та бухгалтерського обліку, типові форми статистичної, фінансової та іншої звітності підприємницьких структур).

Проте між ними є суттєві відмінності, зумовлені їхньою юридичною природою, метою та конкретними завданнями.

Контрольні перевірки проводяться з метою загального ознайомлення з фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання або для дослідження окремих її сторін. Вони потребують використання спеціальних методик, відповідних професійних знань та навичок контрольно-ревізійної роботи (наприклад, пов'язаної з дослідженням облікових документів та бухгалтерських реєстрів). Висновки таких перевірок, як правило, оформлюються довідками, а пропозиції щодо усунення виявлених недоліків носять, в основному, рекомендаційний характер.

Відповідно до статті 363 Господарського кодексу України, «аудит – це перевірка бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності законодавству та встановленим нормативам» [3].

Нині аудит проводять як органи державного контролю, так і підрозділи внутрішнього аудиту, що створюються як самостійні органи внутрішнього контролю. При чому аудиторів перевіряють не тільки законність проведення господарських операцій

контрольованих об'єктів, а й аналізують ефективність їхньої діяльності.

Відповідно до чинного законодавства, державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильного ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю [2].

У разі встановлення фактів порушення законодавства під час проведення аудиту, державний аудитор невідкладно повинен інформувати про це керівництво підрозділу (служби), які призначили аудит. За результатами поданої інформації орган державного фінансового контролю, який призначив аудит, надсилає керівникові суб'єкта господарювання письмові вимоги щодо усунення виявлених фактів порушення законодавства із зазначенням зворотнього інформування про вжиті заходи про їх усунення.

Аудит також можуть проводити і незалежні аудиторські фірми (аудитори). Під час проведення незалежного аудиту досліджуються тільки ті питання, які обумовлені в договорі із замовником. Науково обгрунтовані висновки незалежних аудиторів можуть використовуватися власником підприємницької структури для поліпшення фінансово-господарської діяльності та усунення встановлених недоліків, особливо в розрахунках з державним бюджетом. Для зовнішніх контрагентів висновок незалежного аудитора вважається достовірною та об'єктивною інформацією. Однак аудиторські перевірки незалежних аудиторських фірм (аудиторів) не виключають виконання функцій державними органами контролю, їх підрозділами та посадовими особами, що уповноважені законами України

на здійснення фінансово-господарського контролю.

Щоб підтвердити виявлені в ході державного аудиту факти порушення чинного законодавства та належно їх задокументувати, керівник підрозділу (служби), який ініціював проведення такого аудиту, повинен забезпечити проведення інспектування (ревізії). Інспектування проводиться згідно з чинним законодавством державними відомчими контролюючими органами у формі ревізії та полягає у документальній та фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольних суб'єктів підприємництва, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні, посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються у відповідному акті, ґрунтуються на матеріально достовірних доказах, мають адресність щодо матеріальної та юридичної відповідальності.

Але на підконтрольних об'єктах, щодо яких за відповідний період їх фінансово-господарської діяльності було проведено державний фінансовий аудит, інспектування за ініціативою органів фінансового контролю не проводиться.

Основним недоліком у такій схемі є те, що інспектування проводиться, як правило, через значний проміжок часу після здійснення фінансових та господарських операцій. А це значно ускладнює, а в багатьох випадках просто робить неможливим усунення недоліків та їх наслідків.

Перевірки державних закупівель полягають у документальному та фактичному аналізі дотримання підконтрольними суб'єктами підприємницької діяльності законодавства про державні закупівлі та проводяться органами фінансового контролю на всіх стадіях державних закупівель. При чому, контроль за дотриманням законодавства щодо державних закупівель може здійснюватися як у порядку проведення спеціальної пере-

вірки, так і під час проведення державного фінансового аудиту та інспектування. Результати перевірки державних закупівель викладаються в акті.

Законодавство України розмежує два види державного фінансово-господарського контролю: нефіскальний (фінансовий аудит) і фіскальний (інспектування у формі ревізії) з метою встановлення винних у порушенні нормативно-правових актів посадових і матеріально відповідальних осіб та притягнення їх до відповідальності.

А от зустрічні перевірки, які здійснюються органами фінансово-господарського контролю, не вважаються контрольними заходами та проводяться у разі потреби на підставі окремого направлення, виписаного керівником контролюючого органу.

Судово-економічні експертизи є засобом використання спеціальних знань у сфері бухгалтерського та податкового обліку, економічного аналізу та фінансово-господарського контролю в процесі дослідження окремих недоліків у діяльності перевірваних підприємницьких структур, які виявлені інспектуванням (ревізією) для документального обґрунтування позовних вимог, що подаються до правоохоронних або судових органів. Правові організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні з метою забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, визначає Закон України «Про судово-економічну експертизу» [4].

Процес проведення судово-економічної експертизи завершується оформленням дослідження у вигляді висновку експерта. Оскільки висновок експерта-економіста є самостійним доказом у судовому провадженні, він повинен бути чітким, конкретним і зрозумілим для всіх учасників судочинства. Експерт дає висновок

від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Тому судовими експертами, як зазначає Понікаров В. Д., можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку та отримати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [5].

Висновок експерта є докладним описом проведених ним досліджень та зроблені за їхніми результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта або слідчим, суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Цей висновок не є обов'язковим для особи або органу, які здійснюють провадження, але незгода з ним відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [6], повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі.

Існування різних видів контролю зумовлено складністю його функцій на різних рівнях фінансово-господарського управління. Так, залежно від підпорядкованості фінансовий контроль поділяють на два види: внутрішній і зовнішній.

Внутрішній контроль здійснюють спеціалізовані контролюючі органи на підприємствах своєї системи, а також працівники економічних служб суб'єкта господарювання в процесі перевірки своїх структурних підрозділів.

Зовнішній контроль проводять органи державного, муніципального, громадського та незалежного контролю на непідлеглих їм підприємствах.

Під формами фінансово-економічного контролю слід розуміти конкретну організацію контрольних дій, спрямованих на здійснення функцій контролю. З цієї точки зору виділяють такі форми контролю: попередній, поточний (оперативний) і заключний (ретроспективний).

Попередній контроль здійснюють перед виконанням фінансових та господарських операцій з метою за-

побігання нераціональним витратам та незаконним фінансовим діям. Такий контроль здійснюють усі органи державного, муніципального та господарського управління, а також власники або їх уповноважені особи. Функціональні служби суб'єктів господарювання попередньо перевіряють законність господарських операцій шляхом накладання віз на договори, кошториси, документи про витрачання товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів. Власники та керівництво суб'єктів підприємницької діяльності на стадії проектування перевіряють розрахунки щодо конкурентоспроможності продукції, яка буде випускатися, та ефективність маркетингової стратегії, а державні контролюючі органи – фінансову та економічну захищеність проєктів та планів розвитку.

Поточний (оперативний) контроль здійснюється в процесі виконання господарських операцій з метою виявлення відхилень для оперативного усунення негативних чинників. Найбільш повно відповідає вимогам оперативного (поточного) контролю нормативний облік витрат та чітка нормативно-правова регламентація виконання всіх господарських та фінансових операцій. Так, податок на доходи фізичних осіб, відповідно до ст. 168 Податкового кодексу України, сплачується (перераховується) до бюджету під час виплати оподаткованого доходу єдиним платіжним документом. І банківські установи не мають права приймати платіжних документів на виплату доходу, які не передбачають сплати (перерахування) цього податку до бюджету. Такий оперативний контроль з боку банку практично виключає порушення податкового законодавства при нарахуванні та перерахуванні податку з доходів фізичних осіб. Особливістю поточного контролю є регулярний аналіз витрат з діючими нормами та бази оподаткування з нарахованими сумами податків та оперативне виявлення відхилень від норм.

Поточний (оперативний) фінансовий контроль здійснюється в процесі виконання господарських операцій з метою виявлення відхилень для оперативного усунення негативних чинників. Найбільш повно відповідає вимогам оперативного (поточного) контролю нормативний облік витрат та чітка нормативно-правова регламентація виконання всіх фінансових та господарських операцій. Так, податок на доходи фізичних осіб, відповідно до Податкового кодексу України [7], сплачується (перераховується) до бюджету під час виплати оподаткованого доходу єдиним платіжним документом. І банківські установи не мають права приймати платіжних документів на виплату доходу, які не передбачають сплати (перерахування) цього податку до бюджету. Такий оперативний контроль з боку банку практично виключає порушення податкового законодавства при нарахуванні та перерахуванні податку з доходів фізичних осіб. Тому особливістю поточного контролю є регулярний аналіз витрат з діючими нормами та бази оподаткування з нарахованими сумами податків та оперативне виявлення відхилень від цих норм.

Найбільш повним та глибоким підходом до фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності визначається ретроспективний (остаточний) контроль, завдяки якому можна виявити та усунути недоліки попереднього й поточного контролю.

Ретроспективний контроль з точки зору глибини та охоплення різних сфер діяльності підприємств, установ та організацій можна розподілити на рахункові перевірки звітності (камеральні перевірки), тематичні перевірки та ревізії (інспектування).

Рахункова перевірка – це сукупність спеціальних методів контролю за достовірністю фінансової, податкової звітності та балансів підприємства. Можна виділити три основні

етапи контролю в процесі проведення рахункової перевірки:

1) перевірка узгодженості показників різних форм звітності;

2) перевірка звітних показників записам в реєстрах податкового та бухгалтерського обліку;

3) перевірка обґрунтованості облікових записів даними первинних документів.

Така послідовність робить рахункові перевірки ефективним способом контролю за станом податкового та бухгалтерського обліку на підприємстві, зміцненням звітної дисципліни та усуненням недоліків у процесі організації облікового процесу. Різновидом рахункової перевірки є камеральна перевірка, тобто документальна перевірка, яка проводиться контролюючим органом виключно на підставі даних, зазначених у поданій звітності суб'єкта підприємницької діяльності, в приміщенні контролюючого органу.

Тематичні перевірки проводяться з визначеного кола питань або одного питання (теми) шляхом ознайомлення на місці з окремими ланками фінансової діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Саме до таких перевірок, на нашу думку, належать документальні перевірки органів фіскальної служби, пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів.

Інспектування здійснюється шляхом проведення ревізій, які ґрунтуються на перевірці первинних документів, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, податкових розрахунків, фінансової та статистичної звітності; фактичної наявності грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей. Ревізія (інспектування) є методом ретроспективного контролю, який дає можливість всебічно оцінювати фінансово-господарську діяльність будь-яких підприємницьких структур.

За повнотою дослідження господарських операцій фінансово-господарський контроль поділяють на вибіркового, суцільного та комбінованого.

Вибірковий контроль передбачає дослідження не всіх, а лише певної частини документів та записів у облікових реєстрах, які відображають окремі господарські операції за той чи інший проміжок часу і стосуються певних виробничих і фінансових процесів, які вибираються на підставі науково обґрунтованих рекомендацій.

Суцільний контроль передбачає дослідження всіх первинних документів і облікових реєстрів, у яких відображені всі господарські операції за весь період, що перевіряється.

Комбінований контроль полягає в тому, що частина документів та інформації перевіряється суцільно, інша – вибірково.

Фінансово-господарський контроль за його статусом у системі управління, який виражається в обсязі владних повноважень, поділяється на такі типи: державний, муніципальний, незалежний, громадський та контроль власника.

Органами (суб'єктами) державного контролю є структури державної влади управління, що мають певні контрольні повноваження, які закріплені у відповідних нормативно-правових актах, адже, більшість контролюючих органів є державними установами. Так, перелік державних органів виконавчої влади, які здійснюють контроль (нагляд) у сфері господарської діяльності вказано у Постанові Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади» [8].

Муніципальний контроль здійснюють місцеві органи самоврядування або утворені ними комісії.

Незалежний (аудиторський) контроль здійснюється аудиторськими фірмами (аудиторами, які мають ліцензії на право аудиторської діяльності на території України).

Згідно з чинним законодавством, деякі громадські організації (трудова колектива, профспілки) також мають певні повноваження у сфері фінансового контролю (використання фонду оплати праці, оплати лікарняних тощо).

Роздержавлення економіки України приводить до створення різних об'єднань та асоціацій, заснованих на різних формах власності (державної, колективної, змішаної). Контрольні підрозділи цих структур здійснюють контроль власника.

Професор Бандурка О. М. також класифікує фінансовий контроль залежно від сфери фінансової діяльності, що перевіряється (бюджетний; податковий; валютний; банківський; страховий); залежно від плановості (плановий, позаплановий); залежно від джерела інформації (фактичний, документальний); залежно від періодичності здійснення (оперативний фінансовий контроль, що проводиться у межах звітного періоду та періодичний фінансовий контроль, що здійснюється після звітного періоду) тощо [9].

Гарашук В. М. вбачає призначення фінансового контролю в тому, що він виконує статистично-аналітичну функцію як у масштабі усієї держави, так і в межах відповідного господарюючого суб'єкту, що дозволяє бачити загальну картину господарювання, прогнозувати, планувати та корегувати господарську, фінансову та іншу діяльність. З цієї позиції фінансово-господарський контроль, що проводиться в Україні класифікується залежно від структур, які його здійснюють, та розподіляється на два види: державний (здійснюється державними органами) та недержавний (здійснюється недержавними утвореннями) [10].

Висновки. Приведена вище класифікація фінансово-господарського контролю не є вичерпною, і різні фахівці та вчені можуть поділяти його за іншими ознаками. Але сам фінансово-господарський контроль у сфері підприємницької діяльності, як самостійна функція управління, є єдиним та неподільним, як є єдиною і фінансова політика держави, що має багато напрямів (бюджетна, грошово-кредитна, валютна та ін.), які спрямовані на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів

підприємницької діяльності і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Великий обсяг обліково-аналітичної інформації та контрольних процедур, залучення до їх обробки значної кількості фахівців та засобів електронно-обчислювальної техніки обумовлює необхідність розширення сфери діяльності фінансово-господарського контролю і забезпечити розподіл праці органів контролю за функціональними принципами. При цьому різномодна обліково-аналітична інформація про фінансово-господарські операції підприємницьких структур контролюється

односторонньо, що не може забезпечити глибоке дослідження всіх сторін їх діяльності.

Тому для того, щоб фінансовий контроль мав ефективний вплив на роботу підконтрольних структур, доцільно розширити сферу його діяльності та проводити його об'єднаними зусиллями всіх контролюючих служб державного, відомчого та позавідомчого рівнів, більш чітко з'ясувати мету і завдання контролю, планувати і координувати його роботу, визначити терміни її виконання та складати проміжні програми для вирішення окремих завдань.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – с. 141.
2. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12/ed20151228>
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page?text=%EF%B3%E4%EF%F0>
4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4032-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed20171215>
5. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза. – Харків : ВД«ІНЖЕК», 2005. – 232 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20171215>
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (Редакція станом на 01.01.2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постановва Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-п>
9. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець ; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та інші. – Х. : Екограф, 2015 – 500 с.
10. Гаращук В. М. Ознаки, функції та система фінансового контролю в Україні / В. М. Гаращук // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2002. – Випуск 4. – С.87-93.

Попова Л. М. Класифікація фінансово-господарського контролю

У статті розглянуто розвиток системи фінансово-господарського контролю України в сучасних умовах проведення радикальних економічних реформ. Зазначено, що фінансово-господарський контроль охоплює всі напрямки діяльності суб'єктів підприємництва, що зумовлює широку класифікацію фінансово-господарського контролю за різними ознаками. Автором розкрито функції різноманітних органів фінансово-господарського контролю та окремі напрямки підвищення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: фінансово-господарський контроль, види контролю, аудит, законодавство, державні органи, ефективність, контролюючі органи, підприємництво, економіка.

Попова Л. Н. Классификация финансово-хозяйственного контроля

В статье рассмотрено развитие системы финансово-хозяйственного контроля Украины в современных условиях проведения радикальных экономических реформ. Отмечено, что финансово-хозяйственный контроль охватывает все направления деятельности субъектов предпринимательства, что обуславливает широкую классификацию финансово-хозяйственного контроля по различным признакам. Автором раскрыты функции различных органов финансово-хозяйственного контроля и отдельные направления повышения эффективности их деятельности.

Ключевые слова: финансово-хозяйственный контроль, виды контроля, аудит, законодательство, государственные органы, эффективность, контролирующие органы, предпринимательство, экономика.

Popova L. Classification of financial and economic control

The article deals with the development of the Ukrainian financial and economic control system in the current conditions of conducting radical economic reforms. It is noted that the financial and economic control covers all areas of the activity of business entities, which determines the wide classification of the financial and economic control on various characteristics. The author discloses the functions of various bodies of the financial and economic control and certain directions of increasing the efficiency of their activities.

Key words: financial and economic control, types of control, audit, legislation, state bodies, efficiency, control bodies, entrepreneurship, economics.